

МИТАР ПЕШИКАН (Београд)

## О ИСПИТИВАЊУ ЦРНОГОРСКИХ ГОВОРА ИЗМЕЂУ ДВА РАТА

Међуратна испитивања црногорских говора (мислим на говоре са простора данашње Црне Горе) имала су већ раније створену добру основу. Већ је Вук Караџић у свом знаменитом предговору цетињском издању *Народних српских пословица* (1836) изнио низ изванредних запажања о говорима Старе Црне Горе и приморја. Прије свега, уочио је изванредну разубеност и мозаичност говора Боке, гдје се, како каже Вук, „у свакоме мјесту друкчије говори“, поименично наводећи да постоје разлике између говора Прчања, Котора, Доброте, Пераста и Рисна. На жалост, наша ововјековна дијалектологија није доспјела да подробно опише те говоре прије него што је вријеме истрло многе њихове разлике, тако да не знамо које је све основе имала Вукова свакако хиперболична оцјена да је у говору „већа разлика између Ришњана и Пераштана него између Неготинаца и Требињана“, коју је Вук документовао само тиме да Пераштани најбоље, а Ришњани и Новљани најслабије чувају глас *x*. Истина, Пераштанин Томо Брајковић дао је поткрај прошлог вијека један непотпуни, иако за оно доба (прије Решетарових монографија) веома добар опис свог говора, али рисански ни до данас није нико ни укратко описао. Али и оно што се успјело утврдити свједочи о изузетној говорној диференцираности Боке, у којој се сучељавају чак четири акценатска система, два шира (староцрногорски и херцеговачки) и два локална бокешка (прчањско-луштитчки и перашко-лепетански).

Иако је Вук оставио неидентификовану основну системску разлику између непренесеног зетског и пренесеног херце-

говачког акцента, он је ипак уочио неке битне староцрногорске акценатске појаве, као силазне акценте у типовима *Бђко*, *Вђсо*, *млђјекo*, *дђјете*, *рђјека*. У фонетици је тачно уочио најважније староцрногорске особине: чување нарочитог рефлекса полугласника, чување *x*, глас *S(дз)*, промјену *с*, *з* у *ш*, *ж* испред *n* и *л*, замјену *љ* са *ј* у типовима *земја*, *снопје*, паштровско крајње *-n* уместо *-m*; у морфологији номинатив и вокатив типа *Mђре*, *-x* у ген. мн. именица (*пушакaх*, *љубих*), скраћене облике именица типа *кам*, *плам*, итеративе типа *кажеват(и)*, *завезивати*; у синтакси падежа неразликовање облика уз глаголе кретања и мировања, гдје има добро запажање и у погледу ареала: „Докле ово иде к сјеверу у Херцеговини, ја сад не могу казати, али к истоку чини ми се да ће преко Зете бити отишло у Метохију и у Косово“. — И још је ту читав низ тачних запажања.

Даљи крупан корак у истраживању црногорских говора направио је на почетку овога вијека Милан Решетар, својим акцентолошким радом, дјелом којим започиње наша дијалектологија у данашњем смислу, у смислу науке о дијалектима (*Die serbokroatische Betonung südwestlicher Mundarten*, Беч 1900). Ту је он систематски приказао два акценатска система са гла данашње Црне Горе, прчањски и озринићки. Седам година касније Решетар ће и у другој својој значајној монографији (*Der štokavische Dialekt*, Беч 1907) доста пажње посветити овом простору. Оба рада садрже и општу слику црногорског дијалекатског мозаика, која ће, истина, изискивати не само допуне него и доста битне поправке, али је за оно вријеме значила велики напредак, и фактографски и методолошки.

Наншлн су убрзо одсудни ратови, и требало је да прође двадесет година док се створе могућности и стаса ново покољење испитивача, те да почне један веома плодан и важан период испитивања дијалекатске материје на црногорском тлу, период у који ће се уклопити и трајно значајни дијалектолошки прилог Радосава Бошковића. Започели су овај период 1927. године Данило Вушовић садржајним иако доста кратким описом говорног појаса који је он назвао источнохерцеговачким, а ми га можемо реалније назвати западноцрногорским, који је и до данашњег дана остао једино што је објављено о говорима тога предјела, а истовремено и Гојко Ружичић темељним описом пљеваљског акценатског система, монографијом која остаје трајни ослонац за комплетирање слике о штокавском дијалекатском простору.

Наредни корак припао је Радосаву Бошковићу и Пољаку Мјечиславу Малецком, који су се најприје јавили посебним прилозима (Бошковић расправом о судбини гласа *x*, а Малецки краћим огледом о цуцком говору), а онда, 1932. године,

главним својим дијалектолошким прилогом, заједничким *Прегледом дијалеката Старе Црне Горе (с обзиром и на сусједне говоре)*. Овај рад (касније уопштљен и Бошковићевим извјештајем о озринићком говору), иако по обиму износи једва десетак страна, можемо сматрати битним кораком даље и битном фазом у сагледавању црногорске дијалекатске проблематике у предјелу Старе Црне Горе и сусједног брдског и приморског појаса. Идентификоване су и најбитније заједничке црте и унутрашња диференцијација ове говорне зоне. Истакнута је и илустрована низом података особеност мрковићког говора, као и специфичности црмничке говорне ситуације; укаzano је да посебни рефлекс полугласника прате и друге појаве у гласовном систему; јасно су дефинисана два акценатска система старијих брдских говора и показано да озринићки не иде с њима, него је у ствари варијанта црногорске акцентуације, што није било расветљено у Решетаровим радовима него тек у раду Бошковића и Малецког и још изричитије у поменутом Бошковићевом извјештају; укаzano је на подударане говорних и племенских граница, тј. на утицај црногорске племенске мозаичности на диференцирање говора; укратко — постављене су добре и поуздане основе за сагледавање укупности дијалекатских односа на тлу средњовјековне Зете и за оријентацију будућих истраживања.

У Јужнословенском филологу за 1933/4. годину појавила се прва цјеловита монографија посвећена једној групи говора из средишње штокавске области, *Источноцрногорски дијалекат Михаила Стевановића*, гдје је поред фонетике и морфологије уведена у дијалектолошку обраду и синтакса; неколико година касније обраду је комплетирао исти аутор објављујући *Систем акцентуације у шиперском говору*. Посебно треба поменути да је у Стевановићевој монографији, поред источнијих брдских говора обухваћена и материја из данас уташеног муслиманског говора у Зетској равници, чију је особеност — као полуикавског и неполугласничког говора — идентификовао већ Решетар; а уз проблематику муслиманских говора треба истаћи и кратке, али врло садржајне и значајне *Белешке о гвсињском говору* Петра Борџића (1933. г.).

Монографијом Васа Томановића о акцентуацији села Лепетана, објављеном у Јужнословенском филологу за 1935. годину, поново се интензивира и испитивање црногорског приморског појаса. Допринос је овога рада што нам је на вријеме засвједочио један врло уско остварени говорни тип, који изгледа као локална аномалија на простору источне Боке и има аналогију само у Перасту, а не у сусједним мјестима. Вјероватно је ово условљено чињеницом да су управо Лепетане и Пераст, за разлику од околног предјела, припадали Опатији

св. Борћа; показује се тиме да су за диференцирање говора могли бити од значаја не само племенска припадност (на што су указали Бошковић и Малецки) него и припадност таквој друштвеној јединици какву је представљала одређена црквена метохија. Податке о приморским говорима значајно ће употпунити и низ краћих извјештаја Радомира Алексића, објављених од 1935. до 1940. године, а са прилогом о мрковићком говору јавиће се и Лука Вујовић, који ће касније (1969. године) објавити и темељну монографију о овом по много чему изузетно занимљивом говору.

Крај овог плодног доратног периода биће обиљежен изванредним дијалектолошким достигнућима, објављеним у Јужнословенском филологу за 1938/39. годину и, у само предвечерје рата, 1940. године, у Српском дијалектолошком зборнику. Поред већ поменуто Стевановићеве обраде пиперског акцента, појавила су се још два дијалектолога са изванредно значајним монографијама. То је прво монографија Јована Вуковића о говору Пиве и Дробњака, за коју је 1956. године Павле Ивић с правом могао рећи да је то „најзначајнији од постојећих радова из области штокавских говора са новом акцентуацијом“, а за њом ће слиједити обрада акцентуације, са рјечничким дијалектолошким прилогом; на другој страни, на тлу старијих говора, појавила се обрада црмничког говора Бранка Милетића, за коју можемо рећи да је то методолошки најбоља монографија у нашој доратној дијалектологији, с тим што треба уважити и корективне примједбе које је дао Л. Вујовић у својој књизи о мрковићком говору у погледу Милетићеве идентификације неких изговорних вриједности. Штета је што Милетићев најављени опис црмничког акцента никад није објављен.

Већ из овог сумарног прегледа може се закључити да је на тлу СР Црне Горе српскохрватска дијалектологија дошла до веома важних достигнућа у доратном раздобљу. Започета — као и много другога у нашој култури — дјелом Вука Караџића, испитивања говора овога простора олучно су напредовала у два маха током првих четирију деценија нашега столећа. Напредак се огледао не само у томе што се све више освјетљавала и уводила у научни апарат изванредно важна и атрактивна црногорска говорна материја него и у томе што су њене обраде у више махова значиле и битан помак у укупном развоју српскохрватске дијалектологије, битна даља достигнућа у методолошком и развојном смислу.

У том важном раду, поред људи који су се њиме на неки начин одуживали своје завичају, врло крупан допринос дали су и лингвисти који нијесу потекли са овога тла — Решетар, Малецки, Милетић, Борћић. Треба свакако споменути и Александра Белића, иако није непосредно испитивао црногорске

говоре, јер је његов удио био од несумњивог значаја — како у уклапању истраживачких налаза у шире дијалектолошке синтезе, тако и у усмјеравању дијалектолошких програма ка овим крајевима и у старању да се резултати истраживања објелодањују у научним гласилима која је уређивао.

У оквиру резултата изванредно значајног и плодног периода ових истраживања тридесетих година нашега вијека битно мјесто и трајну важност задржава и дијалектолошки допринос Радосава Бошковића.

Митар ПЕШИКАН

#### ИССЛЕДОВАНИЕ ЧЕРНОГОРСКИХ ГОВОРОВ МЕЖДУ ДВУМЯ МИРОВЫМИ ВОЙНАМИ

##### Резюме

Сербскохорватская диалектология с самого начала посвящала большое внимание говорам современной Черногории. Еще до первой мировой войны были порведены важные исследования, особенно в области диалектной акцентуации. Но самая интенсивная работа началась с 1927-ого года и продолжалась вплоть до второй мировой войны. Автор особо отмечает важное место, которое в рамках этих исследований заняли диалектологические работы Р. Бошковица.

